

Orhan Kemal'in Eserlerinde Metropol Yaşam İçerisinde Modern Yaşam Manipülasyonları ve Bireylerin 'Özgür'lükleri

Hasan GÜRKAN¹

ÖZET

Bu çalışmada içinde yaşadığımız dünyayı ve 'kendi' yerimizi nasıl gördüğümüzün -farkında olmayarak- farklı biçimleri ele alınmaktadır. Anlam, hayal edilen ve içinde yaşanılan 'metropol ortamı' içerisinde göstergeler dünyasının yaratılması, konunun özünü oluşturmaktadır. Konuyu inceleyen edebiyat eserlerinden -öykülerden- yararlanılmaktadır.

Öncelikle kent ve kentsel modernitenin neler olduklarını, tarihsel sürecini ele aldıktan sonra; çağdaş kentle ilişkisi açısından 'metropol'lerde biz modern tiplerin, gündelik yaşamlarımız içerisinde 'ne kadar özgürüz?' sorusunun cevapları aranmaktadır. Orhan Kemal'in 'Önce Ekmek' ve 'Çamaşırcının Kızı' adlı öykü kitaplarından edinilen referanslara çalışmada yer verilmektedir. Çalışmada modernleşme sürecinin bireylere olan etkisinin sanat eserleri üzerinden aktarılması incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Modernizm, edebiyat, kent ve metropol yaşamı*

The Manipulations Of Modern Life and The Liberties Of People In Metropolis Life on The Narratives of Orhan Kemal

ABSTRACT

In this work, different aspects of how we perceive the world we live in and how we see "our" position -without being aware- are discussed. Meaning and creation of the indicators world in an urban environment which is dreamed and dwelled in constitute the main theme of the subject. While analyzing the subject, literary works -stories- are of beneficence.

First of all, after dealing with the meaning of urban and urban modernity and its historical process, the answers to our question as 'How Free Are We?' in our daily lives as being modern types in metropolitan cities in terms of its relation with the modern city are sought. Along with the references acquired from Orhan Kemal's stories called 'Önce Ekmek' (Bread Comes First) and 'Çamaşırcının Kızı' (Daughter of the Laundress), also cited in this work. In this study, the effect of modernism to the people is analyzed.

Keywords: *Modernism, literature, urban and metropolis life*

Giriş

Kent ile köy arasındaki sınır, zihinsel ve kurumsal örgütlenme kadar, fiziksel ortama da uzun süre egemen olmaktadır. Kent, çevrelenmiş bir alan ya da bir dizi alanıdır. Kent, modernliğin kendi tarihini yarattığı bir yaşam alanıdır. Modernliğin özgürlük vaat ettiğini belirten düşünürlerin yanı sıra, tam tersi olduğunu da varsayanların görüşlerinin temelinde aslında hep bir "kent" mekânı söz konusudur. Bir grup düşünür; "modernlik, özgürlüğünü, bireysel bilincin birinci derecede yaşandığı 'kentlerde' sağlamaktadır" derken, diğer bir grup ise bunun 'sözde' bir özgürlük olduğunu, aslında

¹ *İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü Araştırma Görevlisi, gur.hasan@gmail.com*

kentlerin sanıldığı gibi özgürlük vaat etmediğini ve insanları içinden kurtulamayacakları bir girdabın içine sürüklediklerini öngörmektedir.

Simmel "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı eserinde, kentleşme sorunsalı üzerinde durarak, bir şekilde ortaya çıkan toplumsal örgütlenmelerdeki "yabancı"lık kavramına dikkat çekmektedir. "Yabancı", kent toplumunun kısa süreli bir üyesi olarak hayat bulduğunu iddia etmektedir. Yani yabancı, bugün kendisi gibi olanlarla aynı kentte olan ama yarın başka bir kente gidendir. Örneğin bir tüccardır. Simmel uygarlığın gelişiminde yabancıların oynadığı rolün önemini ısrarla vurgulamaktadır. Kent insanı; etrafındaki herkesi satıcı ya da müşteri, hizmetçi, hatta çoğu kez ilişki kurmak zorunda olduğu kişi olarak görmektedir. Çünkü kent ortamında üretimin tamamı piyasa için yapılmaktadır.

Kentlerde farklı çıkarılara sahip pek çok insan ise, bir araya gelerek ilişki ve işlerini son derece karmaşık bir şekilde bütünleştirmektedir. İnsanların kentlerde, kendi kişiliklerini ortaya koymak gibi güç bir işle karşı karşıya olmaları belki de bunu onlara kanıksatmaktadır.

Bu çalışmada, modernleşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme olgusunun bireyler üzerindeki etkisi eleştirel bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmada, içinde yaşadığımız dünya ve 'kendi' yerimizin bu dünya içerisinde nerede olduğu ve dünyamızı/dünyalarımızı nasıl gördüğümüzün farklı biçimleri ele alınmaktadır. Çalışmanın örneklemini edebiyat eserlerinden öyküler oluşturmaktadır. Öyküler ve literatür taraması ile birlikte modernizm olgusunun kentleşmeyi beraberinde getirdiği, bu durumun da insanların yalnızlaşmasına, materyalist ve "ben" duygusunun egemen olduğu profiller olarak hayatta kalabilmeleri durumları çalışmada özellikle durulan noktalar arasındadır.

Modernleşme ve Kentleşme

Modernleşmenin başlangıcı ve bitişi hakkındaki görüşler tam olarak net değildir. Latince'de *modernus* kelimesi, Hıristiyanlık döneminin pagan döneminden farklı bir karaktere sahip olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla modernitenin tarihsel içeriği, kavramın dönemsel kullanışıyla bir arada var olmuştur ve ilk olarak Hegel tarafından 'yeni dünyayı, *Renaissance*' ve Reformasyon'u orta çağlardan ve Grek antikitesinden ayırıştırmak için geliştirilmiştir. Moderniteyle özdeşleştirilen, Alman tarihçilerinin genellikle *Neuzeit* (yeni çağ) terimini kullandıkları tarihsel dönem, 1500 yılından günümüze kadar uzanan bir zaman dilimini kapsar². Modern (*modernus*) kelimesi, eskinin anti-tezi olarak 'şimdi' veya 'şimdiki zaman' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ilk kullanıldığı andan itibaren, 'modern' olan bir döneme gönderme yapmış ve bir dönemlemeyi ifade etmiştir³. Modernite, Hegel'le beraber ilk ve her şeyden önce zaman bilincinin vücut verdiği bir kültürel durumu ifade eden nosyon olarak sosyal bilim yazınına girmiştir⁴. Modernite çok boyutlu bir fenomendir ve onun çok boyutlu yapısı birçok modernite teorisinin varlığına zemin hazırlamıştır. Weber'in 'Fragestellung'u olarak Modernite' yaklaşımı, 'Habermas'ın bir proje olarak Modernite' teorisi, Marx tarafından üretilen 'kapitalizm olarak modernite', Tönnies'in 'Gesellschaft

² A. Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Habermas ve Weber*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.65.

³A.Y. Sarıbay, *Modernitenin Ironisi Olarak Globalleşme*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.31.

⁴ A.g.e. s. 30.

olarak modernite' olgusu, Simmel'in 'para olarak modernite' kavrayışları farklı zaman ve mekanlarda farklı modernite algılamalarının olduğunu kanıtlar.

Modernitenin tarihsel bir perspektifte hangi süreçlerde şekillendiği ile ilgili tartışmalar oldukça geniş bir perspektife sahiptir. Bermann, modernitenin tarihsel olarak biçimlendiğini savunduğu üç aşama üzerinde yoğunlaşır. Bu üç aşamadan biri; 16. ve 18. yüzyıllar arasında bireyleri geleneksel bağlarından koparılmış yeni bir hayat modelini deneyimlemeye zorlayan modernliğin toplumsal formlarının gelişmesi; ikincisi Fransız Devrimi'nin siyasal ve iktisadi olarak bu örüntüye katkıda bulunmuş olması ve üçüncüsü ise bireylerin yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmesini sağlamış olmasıdır. Nihayet modernizasyonla birlikte kapitalizmin ve pazar ekonomisinin yayılması modern deneyimin nihai aşamasını teşkil etmiştir⁵. Baumann ise, moderniteyi Aydınlanma Projesi'nin ürünü bir kültürel proje, kapitalizmin sonucu olarak toplumsal biçimde yerleşmiş bir hayat tarzı olarak anlamaktadır⁶.

Sanatta yenileşmeyi modernleşme olarak adlandıran görüşler; bu süreci Rönesans sonu ile başlatırken; düşünce kültürünün modernleşmesini temel alanlar ise bu süreci 18. yy. aydınlanma çağıyla başlatmakta; üretim alanındaki modernleşme ise 19. yy. ortalarında ya da son dönemlerine rastlayan, Avrupa'daki sanayi devriminin yarattığı dönüşümlerdir⁷.

Aydınlanma dönemi; modernizm ilkelerinin netleştiği en azından felsefi, sosyolojik ve kültürel temellerinin oluştuğu dönemdir. Aydınlanmanın etkisiyle akıl, 'rasyonel akıl' haline gelirken tarih de, 'insan aklının ilerlemesinin' tarihi haline gelmiştir. Aklın toplumun temel yapıtaşı olarak kabul edilişi, modernite ile rasyonalite arasında zorunlu bir bağı gerekli kılmıştır. Bu dönemde düşünceler hemen eyleme dönüştürülüyor, eylemler genel ilkelere bağlanıyor, kuramsal ölçütler yapılandırılıyor ve aynı amaç için işbirliği yapıyordu. Böylece Aydınlanma Projesi'yle birlikte modernizmin temel ilkeleri olan; evrenin birliği ilkesi, ilerleme, rasyonalizasyon ve sekülerizm belirginleşmiş oldu. Ortaçağın ussallığına koşut olarak modern ussallık, Tanrı'nın merkezde olduğu yere bu kez özneyi diğer bir ifadeyle insanı yerleştirmiştir. Söz konusu özne yeni otorite olmuştur. Bağımsız bir nesnelere dünyasının üzerinde ve karşısında yer alan özne anlayışı hakimdir⁸. Modernite söylemi, aklın gerçek sınırlarını test eden, ölçütlerini tanımlayan bir söylemdir; akıl adına aklın diyalektik tersine çevrilmesinden kaçınmaya teşebbüs eden bir söylem. Akıl ile aydınlanma arasında direkt bir bağ bulunmaktadır. İnsanın kendi aklını kullanma isteği ve cesareti yada başkasının vesayeti olmadan kullanma talebi, aydınlanmayı doğurur. İnsanın aydınlanma istemi rasyonel olma kararıyla belirlenir. Ancak insanın akıldaki istemi, aydınlanmanın ötesine geçer, çünkü 'akıl ideası', rasyonel olma, erişkin olma, hayatın kurtulmasındaki özerklik ve sorumluluk istemlerini kapsamaktadır. Modernizmin iki önemli düşünürü olan Bacon ve Descartes, akıl ideasından hareketle, insandaki iyi bir yargıyı verme ve doğruyu yanlıştan ayırma gücünün insanlığın evrensel, sonsuz ve

⁵ M. Bermann, *Kattı Olan Herşey Buharlaşıyor*, Çev.: Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29.

⁶ A. Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite: Habermas ve Weber*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.68.

⁷ N. Türkoğlu, *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim: Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: Babil, 2004, s.114.

⁸ Ankara Üniversitesi, İnternet Adresi: <http://www.education.ankara.edu.tr/sozer/pmoder.html>, Erişim Tarihi: 12.12.2012.

değişmez ilkelerine ulaşmanın yolu olduğunu ve böylece insanın doğayı kontrol ederek onun üzerinde hakimiyet kurabileceği düşüncesine sahiplerdir. Bacon, doğayı doğrudan tasarlamakla yetinmeyip, kontrol edilmesi için bir yöntem bulmak istemiştir. Bu yöntem, insanın aklını kullanmasıyla ortaya çıkan aydınlanma ile ilintilidir. Descartes'e göre ise, dünya karmaşa değil bir kesinlik taşımaktadır. Bu kesinliğe ulaşmanın anahtarı akıldır. Descartes, insanlığa dünya gerçeklerini yağmalayıp, onun efendisi olabileceği inancını vermiştir⁹.

Akl, rasyonalite ve rasyonalizasyon, modernitenin tamamlayıcı idealarıdır. Akıl kavramı, modernitenin felsefi istikametini aydınlatır; çünkü ona ihtiyaç duyduğu ruhu ve öz bilinci vermiştir. Modernitede aklın yargılayıcı gücü olmaksızın bireyler, ancak bir *fable* olarak kalırdı. Rasyonalite, modernitenin kendini anlamasını sağlar. Rasyonalizasyon modernitenin kurucu şartı, esası ve vazgeçilmez ilkesidir¹⁰.

Kongar "modern" sözcüğünü, "içinde bulunan zamana uygun olan" şeklinde tanımlarken, sözcüğün kökeninin eski Lâtince'deki "modernus" sözcüğünden geldiğini söylemektedir. Modernus, "modo"dan türetilmiş bir sözcüktür. "Modo" ise eski Lâtince'de "hemen şimdi" anlamında kullanılmaktadır¹¹. Bu açıdan bakıldığında modern toplum, günümüzdeki toplum anlamına gelmektedir.

Kızılçelik ve Erdem ise modernizm sürecini, "eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişme" olarak tanımlamaktadırlar¹². Bu tanımda geçen "eski zamanların toplum tipinden" genellikle "sanayi öncesi toplumlar" kastedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında modernleşme ile sanayileşme arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Sanayileşmenin dinamiğinde ise bilim ve teknoloji vardır. Bu iki kavrama dayalı olarak modernleşme; "bilim ve teknolojiye dayalı olarak toplumun içsel olarak farklılaşması ve karmaşıklaşması sürecidir"¹³.

Modernizmi "az gelişmiş" ya da "gelişmekte olan ülkeler" açısından ele alan Türkoğlu, kavramı, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalama sorunu olarak değerlendirmektedir. Türkoğlu'na göre, "insan gelişiminin nesnel ölçütü olarak teknolojiyi ve teknolojinin belirtisini de endüstrileşme düzeyi olarak kabul edenlerce, günümüzde en ileri düzeyde sanayileşmiş olan toplumlar modern toplumlardır"¹⁴.

Sürekli değişime uğrayan –anlamsal olarak– modernizm terimi; 'şimdi–şu an' anlamına gelen 'modern' sözcüğünden türetilerek, değişimin vuk-u bulması ve sorunların 'düzelmesidir'. "19. yy'da yaşanan 'ana' göre yeni olan anlamı kazanırken, 1950-60'lı yıllarda geçmişe dönük geleneksel olanın karşısı anlamında ikili (düalist) bir kullanıma girmiştir"¹⁵.

Günümüzde ise tüm bu dinamikler iç içe geçerek, eklektik anlamlar ve yapılar kazanmışlardır: "Yeni pazar ilişkileri, tüketim ve üretimin ilişkilerini belirleyen biçimler, yeni teknolojiler, bilimsel gelişmeler, endüstrileşme, kentleşme, demokratikleşme"¹⁶; "modernleşme"dir. Modernizm ise; kültürel formlara, söylemlere, pratiklere, elit-folk

⁹ V. Bozkurt, *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm*, Alfa Yayınevi, Bursa, 2005, s. 7.

¹⁰ A. Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite: Habermas ve Weber*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.182.

¹¹ E. Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi, 1981, s:218

¹² S. Kızılçelik ve Y. Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Konya: Günay Yayıncılık, 1992, s:299

¹³ A.g.e., s. 299.

¹⁴ N. Türkoğlu, a.g.e., s. 115.

¹⁵ N. Önür, *Medya ve Eğitim*. İzmir: Barış, 2001, s. 11.

¹⁶ A.g.e., s. 17.

ya da ticarileşmiş olan insanların anlam ürettiği her şeyin ortalama sentezini ifade etmektedir.

Modernleşmenin belirleyicilerinden olan ve toplumsal sınıf, siyaset ve iktidar arasındaki ilişkilerin kavranarak anlam bulunabileceği ‘kent işleyişi’, bugün dünyanın her yerinde tüm insanlar tarafından deneyimlenen “ortak bir sorun” olarak karşımızda durmaktadır. Bu ortak sorun: “modernleşme”dir. Dolayısıyla modernleşmenin oluşmasına zemin hazırlayan; kentleşme, sanayileşme, pazar, endüstrileşme, demokratikleşme ve belki de en önemlisi “özgürlük ve birey hakları” duygularının tam olarak yaşanıp yaşanmadığına dair oluşan; ancak Simmel’in tanımladığı modern tiplerin –bizlerin– farkında dahi olmadığı ‘ortak bir sorun’dur.

Modernitenin Toplumsal Yapıdaki İzdüşümleri

Modernizmin vaat ettiklerinin bir bedeli olarak gelenekten kopmak, tarihi yıkmak gerekmektedir. Geleceği kurmak için ilk olarak eskiyi yıkmakla işe başlanmalıdır. Bu düşünce insanları zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve toplumsal örgütlenmenin mistik ve kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen seküler bir harekettir. Bu noktada moderniteyi anlama açısından temel bir öneme sahip olan ‘yaratıcı yıkma’ kavramı ön plana çıkmaktadır. Yaratıcı yıkım, modernitenin bünyesinde var olan çelişkilerden türemiştir ve modernizmin temel felsefesi olan ilerleme fikrine, tarihten ve gelenekten kopuşa imkan tanımaktadır. Berman’a göre; “Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimiz ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz ve bildiğimiz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimlerin coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesinde birleştiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birlikteliktir bu, bölünmüşlüğü birlikteliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx’ın deyişiyle ‘katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği’ bir evrenin parçası olmaktır”¹⁷. Katı olan her şey eriyip havaya karışır, kutsal olan her şey sıradanlaşır ve sonunda insanoğlu kendi hayatının gerçek koşullarıyla ve öteki insanlarla kurduğu ilişkileriyle yüz yüze gelmeye zorlanır¹⁸. Modernite, geleneğin normalleştirici işlevlerine başkaldırır ve normatif olan her şeyi reddeder ve direnir. Bu yönüyle modernizm kendinden önceki kültürlerden farklı olarak geçmişte yaşamaktan çok, gelecekte yaşayan bir toplum, daha teknik bir deyimle bir kurumlar bütünüdür¹⁹.

Modernliğin kavranmasında, doğasındaki dinamiğin kaynaklarının araştırılması son derece önemlidir. Modernliğin dinamizmi, zaman ve mekanın ayrılmasından ve toplumsal yaşam içinde kesin bir zaman-mekan dilimlenmesini sağlayacak biçimlerde yeniden birleşmelerinden; toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılmasından ve toplumsal ilişkilerin, bireylerin ve grupların eylemlerini etkileyen sürekli bilgi girdilerinin ışığında düşünsel olarak düzenleme ve yeniden düzenleme sürecinden kaynaklanmaktadır.

¹⁷ M. Berman, a.g.e., s. 27.

¹⁸ C., Jencks “Yeni Modernler”, Çev.: İpek Gödeli, *Yapıdan 9 Seçmeler*, Yem Yayınları, İstanbul, 1996, s. 83.

¹⁹A. Giddens and C. Pierson, *Anthony Giddens’la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak*, Çev.: Serhat Uyrukulak, Murat Sağlam, Alfa Kitabevi, Bursa, 2001, s. 83.

Mekanik saatin icadıyla zamanın mekandan ayrılması ve standart 'boş' boyutlar haline gelmeleri, toplumsal etkinlik ile bu etkinliğin mevcudiyet bağlamlarının özellikleri içine 'yerleştirilmişliği' arasındaki bağları kopartıp atar. Bu olgu, yerel alışkanlık ve deneyimlerin getirdiği kısıtlamalardan kurtulmayı sağlayarak çok çeşitli değişim olanaklarının açılmasını sağlar. Zaman ve mekanın ayrılması modern toplumsal yaşamın ayırt edici özelliği olan rasyonel örgütlenme için bir dişli görevi görmesidir. Ayrıca, tüm yerkürenin, bugün çok doğal sayılan haritalara dökülmüş olması göz önüne alındığında, tek bir geçmiş anlayışı artık evrensel hale getirmiştir²⁰. Dakik harita ve kronometreler, aydınlanmanın dünyanın nasıl örgütlenmesi gerektiği konusundaki vizyonunda vazgeçilmez araçlardır.

Modernlik, düzen üzerinde düşünülen bir zamana aittir; bu düzen, dünyanın, insan habitatının, insan benliğinin ve bu üçü arasındaki bağlantının düzenidir. Modernlik, bir düşünce meselesi, bir kaygı konusudur; kendi kendinin farkında olan, bilinçli bir pratik olduğunun bilincinde olan ve durduğu ya da sadece yavaşladığı takdirde ortaya çıkacak boşluktan sakınan bir pratiktir²¹. Modernizmin temel düşüncesi; "anlık olan ve geçip giden ile sonsuz olanın ve değişmeyenin birlikteliği"²² dayanır.

Modernizm ve Kent

Modernitenin ve kapitalizmin insan yaşamında yarattığı temel dönüşümler; kırsal ilişkilere ve toprağa bağlı bir yaşam tarzına son vermesi, yaşamın kentlerde yoğunlaşması, kent ile kırsal arasındaki ilişkinin ters yüz edilmesi ve kentin toplumsal yaşamda merkez konuma gelmesi şeklindedir. Kapitalizm, üretimin kırsal bölgelerden koparak kentlerde yoğunlaşmasını kolaylaştıran bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Böylece kent, daha önceki yüzyıllardan farklı bir yapılanma içinde öne çıkmış ve insan yaşamlarının mekansal olarak ana eksenini oluşturmaya başlamıştır²³.

Modernleşme sürecinde kentlere bakıldığı zaman, kentsel mekanın kapitalizmin ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendirildiği görülmektedir. Sermayenin akışkanlığını kolaylaştırmak ve birikimini arttırmak yönündeki eğilim beraberinde yeni mekansal düzenlemeler getirmekte, eski çevreler sürekli olarak bir değişim döngüsü içine girmektedir. Mekanın, kapitalist ekonominin gereklilikleri doğrultusunda bir değişim geçirerek niceliksel değerlerinin ön plana çıkması, bulunduğu yer ve coğrafyayla arasındaki bağların gevşemesi modern zamanlara özgü bir mekan olgusu olarak kendisini göstermektedir. Mekansal süreksizliklerin yapısı sermaye tarafından belirlenmekte; sermaye, mekanın bu özelliğini kullanarak, kendi karlılığını arttıracak yeni düzenlemeler ve tanımlamalar yapmaktadır. Modern kent bu düzenlemelerin nesnesidir.

Modernizm, büyük ölçüde kentsel bir olgudur; kentlerin sanatıdır ve doğal meskenini kentlerde bulmaktadır. Kent uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünü olarak kabul edilmektedir. Kent, aydınlanma felsefesinin bir uzantısı olarak insanın doğa üzerindeki zaferinin simgesidir. Toplumsal standardizasyon olarak kent olgusu

²⁰ A. Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev.: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26.

²¹ Z., Baumann, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14.

²² D., Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Çev.: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 23.

²³ H. Yırtıcı, *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2005, s. 83.

ise, kırdan kente göç edenlerin kırdan geleneklerini arkalarında bırakarak kente özgü değerlere göre yaşamlarını sürdürecekleri kısacası kentlileşecekleri mekanlar olarak görülmektedir. Kent, modernizm kültürünün oluştuğu ve bunun kente yeni gelen insanlara aktarıldığı yerlerdir. “Kültür, kentlerde öğrenilecek ve yeni kuşaklara iletilecektir. Kente her gelen bireyin bu heterojen ve yoğun ortamda kentli olacağı düşüncesi vardır”²⁴. Modernizm içinde hep ileri doğru bir gelişme seyredileceği fikri nedeniyle kentte yaşayan herkesin belirli bir zaman içinde kentlileşeceği düşüncesi söz konusudur.

“Modernizm, kente ve kent yaşamına övgüdür; bir anlamda kutsanmasıdır kent yaşantısının. Modernizm için kent insanın, çevresini ve toplumsal ilişkilerini biçimleyebilme, örgütleyebilme gücünün ifadesidir. Bunun için kent, modernizm projesinin, aydınlanma rüyasının temel nesnesidir. Modernistlerin kente bakışları hep işlevsel olmuş ve modernist reformcular her zaman kenti kendi idealleri doğrultusunda, ihtiyaçlarına göre biçimleyebilecekleri bir mekan olarak görmüşlerdir”²⁵.

Amaç, Yöntem, Örneklem

Bu çalışmadaki amaç şu şekildedir:

- İçinde yaşadığımız kentlerde insanlar arası ilişkilerin, kırsal kesimlere nazaran daha seyrek olduğu gerçeğini göstermek,
- Kentlere özgü kısa temaslar içerisindeki insanın, kendini “ifade etme” ve farklı görünme heyecanına kapılabildiğini ortaya koymak
- Kırsal kesim iletişim ilişkilerinin, kişinin diğerleri üzerinden kurduğu özlük bağı ile kimseyi kuşkuya bırakacak bir hale getirmediğini göstermek,
- Büyük kentlerin yani metropollerin insanları Marx ve Weber’in deyimiyle aynı bir "kuş kafesine" hapsettiğini ortaya koyabilmektir.

Edebiyat eserlerinin bu çalışmada kullanılmasının nedeni; hayal gücünün zorlaması, edebiyatın kent dünyasının ‘anlam’larla kaplandığını vurgulaması açısından önemli olduğu görüşünün benimsenmiş olmasıdır. Edebiyat, modern kentlerdeki yaşam deneyimlerinin karmaşık görünümlerini sergilemektedir. Okuyucuları tehlikeler, korkular ve benzer duygular ile çeşitli labirentlere sürükleyebilir. Edebiyat sadece kent görünümlerini betimlemekle kalmaz; aynı zamanda bu deneyimleri biçimleştirir de. Bir araç olarak roman, öykü, şiir vb; yalnızca nesnel dünyanın değil; öznel dünyanın da biçimlenmesini sağlamaktadır.

Gerçekleştirilen literatür taramasına ek olarak Orhan Kemal’in ‘Önce Ekmek’ ve ‘Çamaşırcının Kızı’ adlı öykü kitaplarından edinilen referanslarla birlikte modernizm bağıntısı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Araştırma kapsamında, Orhan Kemal’in 2 eseri içerik analizi -content analysis- yöntemi ile incelenmiştir. Öyküler ve literatür taraması ile birlikte modernizm olgusunun kentleşmeyi beraberinde getirdiği, bu durumun da insanların yalnızlaşmasına, materyalist ve “ben” duygusunun egemen

²⁴ R. Aslanoğlu, “Küresel İle Yerel Etkileşiminde Kent Kültürü ve Bursa”, *Bursa Defteri*, 1,1998, s. 104.

²⁵ O. Işık, “Modernizm Kenti / Postmodernizm Kenti”, *Birikim Dergisi*, 53, 1993, s. 30.

olduğu profiller olarak hayatta kalabilmeleri durumları çalışmada özellikle durulan noktalar arasındadır.

Tüm iletişim ortamları; sembolik bir insan ürünü oldukları oranda, deşifre edilmeyi, kod çözümünü, yorum ve çıkarılamayı gerektiren söylemsel metinlerdir²⁶. Bu nedenle nicel ve nitel göstergelerden hareket eden bu çalışmada, yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizi, metinlere ve kullanıldıkları bağlamlara yönelik anlamlı ve geçerli çıkarımlar yapabilmek için kullanılan bilimsel bir araştırma yöntemidir²⁷. Çeşitli söylemlere uygulanan bir takım metodolojik araç ve teknikler bütünü olan içerik analizi, kontrollü bir yorum çabası ve genellikle tümdengelimle dayanan bir 'okuma' aracı olarak değerlendirilebilmektedir. İçerik analizinin öznesi röportajlardan haberlere, televizyon ve radyo programlarından çizgi filmlere, fotoromanlardan kartpostallara, kişilerarası konuşmalardan reklam mesajlarına, anket görüşmelerinden grup tartışmalarına, müzik parçalarından afiş ve posterlere dek tüm iletişim biçimleri olabilmektedir. Bu bağlamda içerik analizi, malzemenin salt görünen içeriğini değil, arka planını da inceleme konusu yapmakta; diğer bir ifadeyle metnin tema ve içeriğini birincil okumayla ele alırken, bağlam dokusunu da ikincil okumayla incelemektedir²⁸.

Araştırmanın Bulguları

Literatür taramasının yanı sıra söz konusu 2 öykü kitabı içerik analizi yöntemi ile incelenmesiyle gerçekleştirilen analiz bulguları sonucunda edebiyat ve müzik eserleri modernizm bağlamında ele almak ve modernleşme ile birlikte kentleşmenin arttığı ve kentleşme ile birlikte insanlar arasında "biz" duygusunun yitirilerek "ben" duygusunun hakim olduğu, bireylerin kendilerine yabancılaştıkları ve kendilerini modern birer tip olarak tanımladıkları ve kolektif yaşanan şeylerin ise zaman içerisinde değişme gösterdiğini görmek mümkündür.

Metropollerde Modern Tip Olarak 'BİZ'ler

Gündelik ayrıntılarıyla, harmanlanmış tarih, dil ve kültürleriyle²⁹ insanlara sunduğu iyi yaşam koşullarıyla kent, yani çağdaş metropol, birçok kişi için modern dünyadaki yaşantının ana metaforudur. Şehre dışarıdan bakan, onun ışıltılıymış gibi görünen taraflarına özenen insanlar, şehrin çekiciliğine kapılıp orada yaşama isteğiyle dolmaktadırlar. Bu, özellikle kırsalda doğup, büyümüş artık belli bir yaşa gelmiş gençlerde çok rahat gözlemlenebilmektedir. Onlara çekici görünen kent hayatı belki de kentte yaşayanlara göre o kadar da parlak, gözde büyütülecek bir yaşam alanı değildir. Dışarıdakiler içeridekilere çoğu zaman özenirler; olayın içinde yaşayanlar ise bazen yaşadıkları o modern kentlerde bunalırlar, kalabalıklar içinde kaybolmaktadır.

²⁶N. Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 91, 1999.

²⁷K. Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction To Its Methodology*. New York: Sage Publication, 2004, s. 18.

²⁸P. Mayring, "Qualitative Content Analysis. Forum Qualitative- Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research.", <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0002204>, 14 Ocak 2009.

²⁹I. Chambers, *Göç, Kültür, Kimlik*, Çev: İsmail Türkmen – Mehmet Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s:116.

Modern kent hayatı içinde olaylara insan ve toplumsal ilişkiler açısından bakıldığında insanların birbirlerinden hızla koştuklarını gözlemlenmektedir. Modern kent yaşamı, insanları yalnızlaştırmaktadır. Sanayileşme ile birlikte baş döndürücü bir hızla gelişen modern kentler insanlara belki rahatlık, konfor anlamında çok şeyler sunmuş ama bunun karşılığı olarak da insanlardan insan olmaya dair birçok duygularını almıştır.

İnsanın kendisini metropol kalabalığında “başka yerde olmadığı kadar yalnız ve terk edilmiş hissediyor olması” hissine, bu hüzne, modern insan ilk kez Rousseau’yla aşına olmuştur. Bitmekte olan bir hayatın sonunda, henüz yeşermekte olan yepyeni bir hayatın ileride yaşanacak bütün sıkıntılarını yaşamış biri olarak Rousseau’nun kalabalıklar içindeki yalnızlığı, modern hayata eşitlenmeye karşı direnişin ilk temsili olmaktadır. Rousseau başlayan yeni hayatın adaletsiz ve eşitsiz bir dünya kurmakta olduğunu hiç çekinmeden dile getirdiği gibi kendi gerçekliğini de ürküntü duymadan şu sözü ile dile getirmektedir: “*İnsanlar ortasında yalnızım*”³⁰. Rousseau bu sözleri 18. yy’da söylemişti. Ancak 21. yy’a girdiğimiz bu dönemde insanların yalnızlıkları paralelinde ne değiştiği ile ilgili düşünüldüğünde, çok büyük farkların olmadığı görülebilmektedir. Sadece yaşanan yalnızlıklarımız bu yüzyılda eskiye oranla biraz daha artmaktadır.

Modern dünya, insanı nesneleştirmektedir; modern dünyada hayatın bütün an ve alanları mümkün olan en rasyonel biçimde düzenlenmek istenirken, insan bir kenara atılmaktadır, yani insanı insan yapan tüm özellikler, özellik farklılıkları tümüyle yok sayılmaktadır, kısacası insanın kendisi ayaklar altına alınmaktadır; insan, tümüyle kendi dışından, kendisinden bağımsız bir rasyonellik doğrultusunda çizilmiş çerçeveleri dolduracak amorf bir nesne, yine kendi dışından kurulmuş, mekanizmaların işletilmesinde kullanılacak canlı bir hammadde konumuna indirgenmektedir³¹.

Modern zamanlarda ev, Benjamin’in tanımladığı “iç mekân”ın kendisi, “yalnızca evrenimiz değil, aynı zamanda muhafazalarımız olarak tanımlanmaktadır”³². İnsanların, modern zamanların kent denen uygarlık harikasını yaratmak için insanlıklarının hangi yönlerinden “fedakârlık etmeye zorlandıklarını” ve hali hazırda bunun ne boyutlarda yaşandığını bugün onların birbirleriyle olan ilişkilerine bakarak daha iyi anlayabilmektedir. İnsanlar modern kentlerde çıkarları ve hırsları uğruna kendilerini diğer insanlardan duygusuzca yalıtılmaktadırlar.

Sanayi devrimi ile birlikte yaşamımıza hızla giren modernizm kavramı teknik, demografik, ekonomik ve daha birçok alanda pek çok yeniliği beraberinde getirip, bunları hızla insanların hizmetine sunarken, modern kentlerde yaşayan bireylerin çoğunun duygusal hayatlarından bir o kadar şeyi de getirdiği hızla geri almaktadır. Modernizmin kendisine sunduğu birçok alternatif karşısında kendini kaybeden birey, aslında Baudelaire’in de dediği gibi “*yalnızlığı kalabalıklaştırmış telâşlı bir kalabalık içinde yalnız*” kalmaktadır³³. Modernitenin, modern dönem insanına sunduğu yeni ortak

³⁰ J.J. Rousseau, *Bir Yalnız Geceğin Düşlemleri*, Çev: Reşat Nuri Darago, MEB Yayınları, 1999, Ankara, 1999, s:116

³¹ K. Cangizbay, *Globalleşme ve Kamusal Alan*, Kamusal Alan, Editör: Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları, 2004, s:288.

³² W., Benjamin, *Pasajlar*, Çev: Ahmet Cemal, İstanbul: YKY, 1995, s:87

³³ Ü. Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s:88

kimlik, günümüzde modern toplumsal sistemlerin, teknolojinin, rasyonelleştirmesini sürdürmekte olan sermayenin uluslararası örgütlenmesinin karşısında gitgide insansal özünden, hemcinslerinden ve doğadan yabancılaşan insan kimliği olmaktadır³⁴.

Berman, "Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulunmaktadır" demektedir³⁵. Modernlik tüm sınırların ötesine geçer ve insanları birleştirir; ancak "toplumun egemen güçlerine karşı tarihsel mirasın, dış kültürün ve yaşam tekniğinin ağırlığına karşı, bireyin kendi var oluş bağımsızlığını ve bireyselliğini koruma çabasından doğar"³⁶. "Burjuvaların olduğu gibi, yoksul ve orta sınıf ile eğitilmiş toplumsal kesimlerin yaşam alanlarıdır kentler"³⁷.

Orhan Kemal'in 'Çamaşırcının Kızı' adlı öykü kitabında yer verdiği: 'Kötü Kadın' ve 'Şahut'la Karısı' adlı öykülerinde; toplum içindeki sınıfsal ayrımı ve bu durumun kent insanın gündelik yaşam pratiklerine yansıma biçimlerini görmek mümkündür. 'Kötü Kadın'da; parka gelip bir banka oturan kadına bakan öykü kahramanı, kadını şöyle bir süzdükten sonra, aralarında şu diyalog geçer:

— Nerelisiniz?

Doğduğum yeri söyledim ilgilendi:

— Öyle bir memleketi bırakıp buraya niçin geldiniz ya?

Niçin geldiğimi biliyor muydum ki? Büyük kent insanı olmak, mutluluğuna erişmek için gelmemiştim herhalde.. Hele tramvay, apartman, deniz, şu, bu için hiç değil. Ben büyük şehre itilmiştim adeta.

O ise cevap bekliyordu.

— Bilmem, dedim. Geldim işte!

— Ticaretle falan mı uğraşıyorsunuz?

— Yok canım...

— Ya?

— Niçin eşeliyorsunuz? Şu ya da bu. Öğrenmenizden ne çıkacak?

Başımı dertli dertli salladı...

— Doğru... Ne çıkacak ki? Hiç...

O da, ben de gözlerimizi kediye dikemiştik. Pembe karnı ağır ağır inip kalkıyordu.

Uzun bir susuştan sonra:

— "Şu kedi bile bizim gibi insanlardan daha mutlu!" dedi.

— "Niçin?" demek isteyerek baktım...³⁸.

Yazar öykünün bu bölümünde: kent yaşam alanlarının zengin-fakir, eğitilmiş-eğitimsiz, bilinçli-bilinçsiz herkesin yaşam alanları olduğunu ve bu insanların çoğunun

³⁴ Ü. Oskay, *Dünyanın Küreselleşmesi ve Olastı Kimliklerimiz, Yıkılmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, İstanbul: YKY, 2004, s:123

³⁵ M. Berman, a.g.e., s. 128.

³⁶ G. Simmel, *Metropol ve Zihinsel Yaşam*. Çev. Cemal Ener. İstanbul: Metis, 2001, 83.

³⁷ M. Öztürk, *Sine-Masal Kentler: Modernitenin 'Kahraman'ı Kent ve Sinema Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Donkişot, 2005, s. 121.

³⁸ O. Kemal, *Çamaşırcının Kızı*. İstanbul: Tekin, 1984, s. 14, 15.

orda yaşam haklarını kendilerinin bile tercih etmediklerini vurgulamaktadır. Çünkü ona göre, kent yaşamı, öyle cazip ve cezp edicidir ki; adeta insanları kendine çekmektedir. Ancak zamanla insanlar, bu durumdan hoşnut olmamaya ve kentin birer 'köleleri' olmaya başlamaktadırlar. Onlara göre, bir sokak kedisi bile, modern köle kent insanından daha şanslı ve mutludur.

Aynı kitabın bir diğer öyküsü: 'Şahut'la Karısı'nda ise; Şahut, eşine, oğlunun eğitim aldıktan sonra aile yaşantılarının ve sözde toplumsal statülerinin değişeceğini söyler ve şöyle devam etmektedir:

"Lakin o bu değil ya, oğlum doktor olduktan sonra, şöyle dosta düşmana karşı, bacak bacak üstüne atıp iyi bir nargile fokurdanmadan ölürsem, gözlerim açık gider!"³⁹. Ancak eşi, bu cümleye istinaden; "Tabii, onlar masada çatal bıçakla yerler. Biz yakıştırayabilecek miyiz, dersin?"⁴⁰ demektedir. Kentler, kozmopolit oldukları kadar acımasızdırlar da. İnsanlar 'belki bir ihtimal' diye düşündükleri sınıf atlama girişimlerini de yine kentlerde sağlayabileceklerini düşünmektedirler. Öyküdeki Şahut ve karısının aralarındaki bu diyalog ise, kentlerde sınıf atlama çabası içerisinde olan insanları örneklemektedir.

Harvey'e göre "1848'lerde modernizm, kentsel bir olgudur. Modernizm, kentlerin sanatıdır; doğal meskeni kentlerde bulur"⁴¹. O halde kentler sadece kozmopolitizmin, iktidarın, üretimin, tüketimin, kültürel alışverişlerin olduğu yerler değil; aynı zamanda üretim – tüketim araçlarının ekonomik, teknik, toplumsal ve mekânsal olarak bir yerde birleşmesini, sermaye ve siyasi idarenin de merkezleşmesini ön görmektedir. Kentlerin yol açtığı krizler ise, faaliyet ve bölgelerin eşitsiz gelişiminin öteki yüzüdür.

Balat'ta kalktılar. Ben de kalktım. Birlikte indik. Yan yana yürüyorduk. Sağda bir sokağa saptık. Acı acı sidik kokan harap bir duvarın yanından, ufak bir ampulün zorla aydınlatığı geniş bir meydanlığa çıktık. Bir yanımızda kayık, mavna leşleri, öbür yanımızda kim bilir hangi dış ülkeye yollanacak hurda demir yığınları. Hava mazot kokuyor; tozlu gecenin derinliklerinden fabrika iniltileri geliyordu⁴².

Kentler hem Harvey'in hem de Kemal'in vurguladığı gibi, eşitsiz ve adil olmayan 'düzenlerle' yapılarak kendilerini var etmektedirler. Üretim-tüketim araçları belli yerlerde toplanarak, gelişmenin sağlanması gerçekleşirken; diğer taraftan başka alanlar 'çevre' konumunda kalarak 'gelişememenin' gerçek yüzüyle tanışmaktadırlar. Bu da, öyküde yer verilen betimlemeyle bizlerin tanışmasına yol açmaktadır: Leşler, zorla aydınlatılan sokaklar, sidik kokulu caddeler, tozlu ve çaresiz geceler, insanlar...

Varlıklarını içinden kurtaramayacakları bir girdabın içinde bulan modern kent insanı, bunu yaşayan tek kişinin kendileri olduklarını sanmaktadır. Hâlbuki Rousse, kentsel yaşamı ve dolayısıyla modernizmi tasvir ettiği "Yeni Heloise" adlı romanında kahramanı Saint – Preux'un gözünden her şeyi betimlemektedir: "Her daim çarpışıp duran gruplar ve hizipler, durmaksızın ortaya çıkıveren, yenilenen önyargılar, çatışan

³⁹ A.g.e., s. 23.

⁴⁰ A.g.e., s. 23.

⁴¹ D. Harvey, a.g.e., s. 136.

⁴² O. Kemal, a.g.e., s. 68, 69.

kanaatler... Herkes sürekli kendisiyle çelişkide ve her şey saçma ama hiçbir şey çarpıcı değil; çünkü herkes, her şeyi kanıksamış"⁴³. Rousse, döneminde, kentleşmenin-modernleşmenin-bireyciliğin önemine dikkat çekerek; iyi-kötü-güzel-çirkin-hakikat-erdem gibi değerlerin insanlar tarafından neredeyse hiç sorgulanmadığını ve 'yok' sayıldığını, bu değerlerin belli sınırlar içinde kendilerini var ettiklerini de söylemektedir. Bu süreç; gerginliğin, yalnızlığın, çaresizliğin, deneyim fırsatlarının genişlediği; ancak diğer taraftan da alabildiğine ahlaksızlaştığının, bencilliğin gelişiminin yaşandığını vurgulamaktadır.

Ekonomik ve eğitim dengesizliğinin yaşandığı kent ortamlarında henüz küçük yaşlarda çalışmak durumunda kalan kız-erkek çocukların durumları ve hayatta önem verilmesi gereken 'değerleri' unutmaları, bu öyküde ise şu şekilde anlatılır:

Fabrikada çalışıyorduk, çıçırılarda... Memurlar geldi, yaşımız ufak diye, işten çıkardılar... Yakınlarda bir bekeçi düdüğü. Telaşlandı...

_Haydi, haydi çabuk olalım.

Kalktı. "Nereye?" diye sordum.

_ Gideceğim, dedi.

_ Sen paranı aldın ya... Yanımdan fırladı. Taş yağınlarının ötesindeki arkadaşının yanına gitti, telaşlı bir şekilde durumu anlattı. Yanlarından geçiyordum; beriki:

_ Desene, dedi, enayinin biriymiş..."⁴⁴.

Kent ortamı içinde yaşam mücadelesi veren çocukların anlatıldığı bu öyküde ise – İki Kız – çalışmak zorunda kalan, ancak bir türlü iş bulamayan küçük kızların fuhuş yaparak ailelerine katkıda bulunmaları anlatılmaktadır. Ancak, bunu yaparken henüz her şeyi tanımamış olan bu küçük çocuklar bile; gerginliğin, yalnızlığın, çaresizliğin, ahlaksızlığın ve mücadelenin ne olduğunu bilerek yaşamaya başlamışlar ve öykünün ana kahramanının iki kızdan biriyle yatmak istememesi, ancak bunun karşılığında yine de para vermesinin sonucunda: 'Enayi' şeklinde adlandırılması, bunu örneklemektedir.

Doğası Bozulmuş İnsan

Geleneksel yaşamın hâkim olduğu yerler duygusal, "biz" ve adet, gelenek, örf etrafında ilerlemektedir; insanlar sadece ve çoğunlukla bedensel var oluşlarının devamlığı için çabalamaktadırlar. Kişi, geleneksel yaşamda ne derece özgürdür? Peki, kent insanının özgürlüğü hakkında neler söylenebilir?

Egemen güce, tarihsel mirasa karşı bireyselliğini ve bağımsızlığını devam ettirmek isterken, dışsal ve içsel duygu yoğunlukları yaşayan ve sürekli değişime uğrayarak, bu değişimler karşısında kendisi için bir 'duvar' oluşturan; zihni her daim meşgul olan, duyarlılığın yok denecek kadar azaldığı ve hep rasyonel (akılcı) olmak zorunda olan kent insanı..."⁴⁵.

Orhan Kemal'in 'Çamaşırcının Kızı' adlı öykü kitabında da 'Küçücük' adlı öyküsü ve öykünün başkarakterlerinden olan Ayten'in yaşam karşısında aldığı kararlar bunu göstermektedir: Ayten'in geleneksel bir aile yaşantısına sahip olmak istemeyip

⁴³ M. Bermann, a.g.e., s. 120.

⁴⁴ O. Kemal, *Önce Ekmek*. İstanbul: Tekin, 1986, s. 38, 39.

⁴⁵ G. Simmel, a.g.e., s. 83-85.

daha çok para ve daha lüks içinde yaşama adına, zengin ama çirkin ve yaşlı adamlarla para karşılığı birlikte olması ve bunu da; “Aman ne fark ederdi ki! Ha üzerimden bir araba geçmiş, ha bin! Ne de olsa bol para kazanıyorum. Rahatım...”⁴⁶ şeklinde anlatması, duyarlılığın yitirildiğini ve zihnin durmadan meşgul olduğunu imgelemektedir.

Kolektif Yaşanan ‘ŞEY’ler

Robins ‘kent’i imgesel bir gösterge olarak ele almış ve ‘kent’i biz modern insanların yalnızca içinde yaşayıp hareket ettiği bir yer olarak değil, yaşayıp hareket etme biçimi olarak da görmüştür. Kent etrafımızdadır; ama içimizde de yaşar. Grup deneyiminin ötesinde bir yaşam deneyimidir: Kent böylece psiko-coğrafya anlamında da görülebilir: Kolektif duygusal yaşamın sahnesidir⁴⁷.

Alın üzerinde uzun bir makasla şıp diye kesilmiş bebe saçlarıyla Ayten, taksinin yarı inik pencere camından akıp giden dışarıya bakıyordu. Tramvay, dolmuş, otobüs, insan seli. Bu selin arasından şaşılacak bir hızla kayıyorlardı. Birden bire güneşi yutan yan yana, sıra sıra, yüksek yapıtların arasından hiç bilmediği, şimdiye kadar hiç görmediği bir İstanbul’a çıktılar. Sonra başka, daha sonra başka bir İstanbul. Bu İstanbul, bu İstanbullar, boyuna değişen başka başka İstanbullardı. Tekerleri tırtırlı dev makinelerin toslayarak yıktıkları kocaman ağzları ile yutmaya çalışan sabici devlerin toz bulutları arasından, yüksek beyaz duvarlar, taşları kararmış bir takım eski kemerlerin altından geçip, değişik İstanbul’lara dalyorlardı. Değişen her İstanbul, bir önceki İstanbul’dan farklıydı...⁴⁸.

Yazarın İstanbul anlatımı: İstanbul’un yalnızca içinde yaşanan bir kent değil, aynı zamanda bizlerin yaşayıp hareket ettiği ‘biçimimizi’ de anlatmaktadır. Kent, bizlerin etrafındadır; aynı Ayten’in etrafında olduğu gibi... Ayten, aniden deneyimlediği İstanbul manzarasını, kişisel bir deneyim olmaktan çıkararak kolektif duygusal yaşam sahnesinde, diğerleriyle – okuyucularla – paylaşır (yazar sayesinde). Her şey, kolektifleşir!

Yaşanan her şey kolektiftir: Sıkıntı, dert, bunalım... Kentteki duygusal ve kolektif yaşam deneyimlerine eninde sonunda uymak zorundayız. Ancak kendine ve türüne yabancılaşan birey, ‘şeyler’ arasındaki ayrım ve anlamların değerlerinin yitirilmesine bir anlam veremez. Çünkü kentte; “para ekonomisi ve var oluşun zihinleşmesi”⁴⁹ söz konusudur.

Bu bağlamda kentler; kavranabilir ve yönetilebilir mekânlardır. Kentlilik bilinci: düzen ve düzensizlik olgularının dengede tutulmasıyla sağlanır. Kent yaşamı; karşılaşma ve temaslarla donatılmıştır. Modern kent: psikolojik şok ve sürprizlerin yaşandığı bir yerdir. Tehlike ve korkunun sınırlarını belirleyen de kent kültürüdür.

Weber ve Faucault; kent insanın içsel özgürlük ve kişilikten yoksun olduğunu ve kentleri, insanların sözde özgürlük alanlarının hapisanesi olarak

⁴⁶ O. Kemal, a.g.e., 1984, s. 78.

⁴⁷ K. Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. Çev. Nurçay Türkoğlu. İstanbul: Ayrıntı, 1999, s. 209.

⁴⁸ O. Kemal, a.g.e., 1984, s. 86.

⁴⁹ G. Simmel, a.g.e., s. 84, 85.

tanımlamaktadırlar. Kent kültürü saldırganlık ve şiddetle kendini ifade edebilmeye başlamıştır. Kolektif kaygılar ile sosyopatlar halinde yaşayan kent insanı/insanları; şiddet, saldırganlık ve yarışma(lar) içinde yaşamlarını sürdürürler. “Sürekli yık ve yok et!” gibi ilkel kapitalizmin düşünceleri ile “İnsan, insanın kurdudur!” cümlesinin sahibi Thomas Hobbes’da, kent kültürünü bir savaş alanı ve düşmanlık devleti olarak görmektedir. Weber ve Faucault’nun kent tasvirlerine iyi bir örnek Kemal’in bir diğer öyküsünde yer verilmektedir:

Kuyruktakilerin çığlak çığlak haykırışları kafasındakileri siliverdi: Sarı boyalı kocaman gaz kamyonu caddenin bozuk parkelerinde sarsıla sarsıla geliyordu. Kuyruk bozulmuştu. Bozulan kuyruktakilerin itişip kakışmaları, küfürler... Gaz kamyonunun safi barut şoförü uzun siperli yeşil beyaz kepi, siyah gözlükleri, yumuşak kabverengi deriden kilit pantolonuyla kendini bilmem hangi Amerikan filmindeki Coni ne sanarak, direksiyondan atladi. Kaynaşan kuyruk halkına tiksintiyle bakarak:
– Heeeeeeey, n’oluyor?, diye bağırda. Sığır gibi ne itişip kakışıyorsunuz?⁵⁰.

Günümüz postmodern dönem ise mekân-zaman gibi kavramların sınırlarını yitirmesini: kentsel sorunsalların toplumsal ve politik rolünün dönüşümünü, “Her şeyde önce ortak-tüketim sektöründeki çelişkilerin derinleşmesini”⁵¹ ifade eder. Kent(ler), küresel sistemin ana merkezidir. “Kentler yersiz-yurtsuzlaştırılmış enformasyon ve imaj akışının hiper alanında bulunmaktadır”⁵².

Sonuç

Günümüzde kent imajı artık eskisi gibi işlememektedir. Kentler, ‘geçiş’ alanı işlevini yitirerek, hayal edilebilir olmaktan çıkmış ve gözden kaybolmaya başlamışlardır. Bir taraftan zaman, mekân kavramlarının kolonileştiği kent yaşamlarında; diğer taraftan da yalnızlaşma, yabancılaşma, ahlaki değerlerin unutulması vb. durumlarla karşı karşıya kalma söz konusudur.

‘Modern’ yaşam alanları olarak tanımlanan alanlarda yaşayan modern tipler olarak “bizler”, gündelik yaşamlarımız içerisinde kendimizin durmadan ‘özgür’ olduğunu düşünerek sürekli ‘düşler’ kurmaktayız. İyi kent, iyi düş demektir. Ancak tüm bu yaşananlar, önceden simülasyonu hazırlanmış bir program gibidir. Modern insandan beklenen daima ‘aynı’dır. Değişen ise, metropollerin yabancı özneliğidir. Kurulmuş bir saat gibi, durmadan aynı şeyleri yapan ve deneyim gerçekleştirdiğini sanan modern tip ise, belki bir noktadan sonra ‘özüne’ dönmek istemekten başka bir şey isteyemez hale gelmektedir.

Tanrısız bir toplumun nihilizmi, bütün idealizmlerin sonu ve bürokrasisi yoluyla insanları boğan aşırı akılcılığı adresleyen modernizm, vaad edilen bir ülke ve gerçek bir liman sunmamaktadır. Sadece tüketim hırsı ve işbirlikle ifade edilen bir saygınlık halesi olarak yorumlanabilecek olan modern dönem, insanlararası ilişkileri hayatı paylaşmak için değil hayattan pay almak için yapıldığını göstermektedir. Çalışma içinde ele alınan Orhan Kemal’in Çamaşırcının Kızı ve Önce Ekmek öykü kitaplarında da herkesin aynı bir sahteliğin içinde aynı umursamazlığı sergilediği görülebilmektedir.

⁵⁰ O. Kemal, a.g.e., 1984, s. 120.

⁵¹ M. Castells, *Kent, sınıf, iktidar*. Çev: Asuman Erendil. Ankara: Bilim ve Sanat, 1997, s. 43.

⁵² K. Robins, a.g.e., s. 208.

Eserlerde, gizli-açık dramalarda parça parça ümitlerle aynı yabancılaşmanın pençesinde ruh dünyaları uyuşmuş durumda sergilenmektedir. Yaşamının sadece hayvansal içgüdülerin tatmini ile sağlandığı bu hayat şekliyle insanlığın geleceğine yönelik köklü sosyal politikalar üretilemeyeceğini belirten söz konusu öyküler, bireysel bilincin sosyal bilinçle bütünleştiğinde gelecekte daha insani, daha sorunsuz, daha elverişli bir dünya kurulabileceğini de ön görmektedir.

Kaynakça

- ANKARA Üniversitesi, İnternet Adresi: <http://www.education.ankara.edu.tr/sozer/pmoder.html>, 12 Aralık 2012.
- ASLANOĞLU, R., “Küresel İle Yerel Etkileşiminde Kent Kültürü ve Bursa”, *Bursa Defteri*, 1, 1999
- BAUMANN, Z., *Modernlik ve Müphemlik*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- BENJAMIN, W., *Pasajlar*, Çev: Ahmet Cemal, YKY, İstanbul, 1997.
- BERMAN, M., *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İletişim, İstanbul, 2004.
- BİLGİN, N., Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar. İzmir: *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1999.
- CANGIZBAY, K., “Globalleşme ve Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Editör: Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004.
- CASTELLS, M., *Kent, sınıf, iktidar*. Çev: Asuman Erendil. Bilim ve Sanat, Ankara, 1997.
- CHAMBERS, I., *Göç, Kültür, Kimlik*, Çev: İsmail Türkmen – Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇİĞDEM, A., *Bir İmkan Olarak Modernite: Habermas ve Weber*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- GİDDENS, A. and C. Pierson, *Anthony Giddens’la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak*, Çev.: Serhat Uyrkulak, Murat Sağlam, Alfa Kitabevi, Bursa, 2001.
- HARVEY, D., *Postmodernliğin Durumu*. Çev: S. Savran. Metis, İstanbul, 1997.
- İŞİK, O., “Modernizm Kenti / Postmodernizm Kenti”, *Birikim Dergisi*, 53, 1993.
- JENKS, C., “Yeni Modernler”, Çev.: İpek Gödeli, Yapıdan 9 Seçmeler, Yem Yayınları, İstanbul, 1999.
- KEMAL, O., *Çamaşırcının Kızı*. Tekin, İstanbul, 1984.
- KEMAL, O., *Önce Ekmek*. Tekin, İstanbul, 1986.
- KIZILÇELİK, S. -Y. Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Günay Yayıncılık, Konya, 1992
- KRIPPENDORFF, K., *Content Analysis: An Introduction To Its Methodology*. Sage Publication, New York, 2004.
- KONGAR, E., *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi, İstanbul, 1981.
- MAYRING, P., “Qualitative Content Analysis. Forum Qualitative- Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research.” <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0002204>, 14 Ocak 2009.
- OSKAY, Ü., *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- OSKAY, Ü., “Dünyanın Küreselleşmesi ve Olası Kimliklerimiz”, *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, YKY, İstanbul, 2004.

- ÖZTÜRK, M., *Sine-Masal Kentler: Modernitenin 'Kabraman'ı Kent ve Sinema Üzerine Bir İnceleme*. Donkişot, İstanbul, 2005.
- ÖNÜR, N., *Medya ve Eğitim*. Barış, İzmir, 2001.
- ROUSSEAU, J.J., *Bir Yalnız Gezenin Düşlemleri*, Çev: Reşat Nuri Darago, MEB Yayınevi, Ankara, 1999.
- SIMMEL, G., *Metropol ve Zibinsel Yaşam*. Çev. Cemal Ener. Metis, İstanbul, 2001
- ROBINS, K., *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. Çev. Nurçay Türkoğlu. Ayrıntı, İstanbul, 1999.
- TÜRKOĞLU N., *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim: Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*. Babil, İstanbul, 2004.
- YIRTICI H., *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2005.